

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 130 2009

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2010 och för recensioner 1 september 2010.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck, i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-27-8

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2010

man eller narrativa script har sina poänger, förklaras det, men det mediala perspektivet tenderar att komma i skymundan vilket gjort att man i den här framställningen valt att anlägga ”en mer funktionell – eller pragmatisk, om man så vill – syn på berättelser” och att definiera dem ”genom interaktionen mellan mentala representationer och specifika mediala uttryck” (28).

När det gäller ’medier’ urskiljs det i inledningens sista delavschnitt tre olika förståelser av begreppet: dels som ”fysisk kanal”, dels som ”modalitet”, dels som ”historisk diskurs” eller ”socio-kulturell praktik”. Med andra ord, i exemplet den tryckta boken kan såväl den fysiska tingesten, texten den bär och den kultur detta föremål i sin tur figurerar i betecknas som ’medium’. Vidare klargörs det att orsaken till att forskare inte alltid skiljer på de olika betydelseerna är att ”dessa tre aspekter ofta tillsammans definierar termen ’medium’”(26). Det finns dock trots allt, har man erfarit, all anledning att hålla de tre betydelseerna i minnet när man undersöker förhållandet mellan berättande och medier. Den strategin bidrar dock föga till att tydliggöra resonemang som det kring mediemedvetenhet inom tidigare humanistisk forskning några sidor tidigare:

Tar man sig an frågan om berättande och medier slås man direkt av hur de humanistiska discipliner som studerar berättande i olika former, sällan eller aldrig ställer frågan om relationen mellan berättande och medium. Fastän discipliner som exempelvis film- eller litteraturvetenskap benämns efter sina respektive medier, så rymmer de sällan en problematisering av sitt eget medium och dess relation till andra medier. Dessa objektsorienterade och enmediala discipliner har haft märkbart svårt för att relatera den egna medieformens specifika uttryck och förhållningsätt till andra medieformer. (10–11)

Den frekventa förekomsten av förtydligande sammanställningar av olika slag i inledningen (mediala kommunikationskanaler, berättarmedier, medieteknik, bildmedium, fotograferingsmediet, medieinnehåll, berättandemedium, mediematerial, medieplattformar, medieformat, medieform, medial modalitet etc.) kan också tolkas som utslag för att en mer nyanserad begreppsapparat skulle ha underlättat och förtydligat diskussionen.

En antologi är som mest fruktbar när helheten och delarna fungerar var och en för sig och sinsemellan. I det här fallet är delarna skarpa och starka inlägg som bidrar med ny kunskap och berikar forskningen inom olika områden (konst, littera-

tur, film, medier och kommunikation, historia, ide- och lärdoms historia etc.). Antologin som helhet ger förvisso perspektiv på ”vilka medier som har använts som berättarmedier under historien och hur introduktionen av nya medier och medietekniker [...] har påverkat berättelsens och berättandets form och innehåll” (10), men man borde ha vridit det ett varv till, gått vidare till nästa nivå. Det framgår att antologin har sin upprinnelse i en konferens med efterföljande forskningsseminarier där bland annat begreppsdiskussionen kring ’medium’ och ’berättande’ var central och återkommande. Jag är övertygad om att ett upplägg och ett anslag som tydligare utgick från de samtalen skulle ha resulterat i en helhet lika stark som delarna där kopplingarna mellan de olika artiklarna framträder på ett annat sätt. Det skulle ge framställningen en egen profil. Kanske hade titeln blivit en annan. Kanske hade inledningens fråga om också olika typer av berättande konvergerar i en tid då medierna konvergerar diskuterats mer utförligt och direkt. Kanske hade framställningsformen blivit en annan, en hypertext med länkar mellan tankegångar och resonemang i de olika artiklarna. Då hade frågan om huruvida berättandet transformeras genom tillkomsten av nya medier fått ytterligare ett svar.

Anna Gunder

Narrativity, Fictionality, and Literariness. The Narrative Turn and the Study of Literary Fiction. Red. Lars-Åke Skalin. Örebro University. Örebro 2008.

Narrativity, Fictionality, and Literariness. The Narrative Turn and the Study of Literary Fiction heter en berättarteoretisk antologi, i vilken det är tämligen svårt att hoppa över sidor eller stycken, även för en läsare som lätt kan känna sig trött eller osäker i de stora nutida narratologernas sällskap. Sådant påträffas sällan hos konferensvolymerna i allmänhet, där kvalitén tenderar att svänga och artiklarna ofta verkar utspädda. I synnerhet skulle det kunna te sig överraskande med tanke på att konferensen i fråga ägde rum i Örebro hösten 2007, och omfattade nästan uteslutande regionala, det vill säga nordiska deltagare. Men egentligen ska man tänka tvärtom: det är bland annat just därför att man i hög grad klarat sig utan de engelskspråkiga världsstjärnorna – förutom att några av dem finns avbildade på det roliga bokomslaget – som boken blev så lyckad.

Narrativity, Fictionality, and Literariness är

nämigen ett till stor del polemiskt samlingsverk. Det klandrar inte världsstjärnornas anglocentrism, även om detta skulle låta sig göras med all rätta, utan kritiserar istället deras grundläggande angreppssätt. *Narrativity, Fictionality, and Literariness* är dessutom en tydlig och lättläst bok, med undantag för vissa ställen där det inte hade skadat med noggrannare korrektur. Den kan med fördel läsas av litteraturvetarstudenter som knappt börjat upptäcka vad narratologi är och vad den tillför litteraturstudier. Då kommer de genast att inse att det är fel att godtyckligt blanda de tre oundgängliga men omstridda termerna "narrativity", "fictionality" och "literariness", så som världsstjärnorna har en benägenhet att göra. Och att det är av särskilt intresse att återupprätta fokus på den sistnämnda kategorin, som världsstjärnorna bryr sig allra minst om. Det är trots allt den som ger hela litteraturvetenskapen dess berättigande.

Striden om den ultimata definitionen av "narrativity" har stundom påmint om debatterna i senmedeltida teologi. Göran Rossholms paper "Narrative Particularity" är ett bidrag till genren. Texten anknyter till en tidigare artikel, där författaren påbörjade sin utforskning av ämnet narrativa universalier. "Narrative particularity", hans universalie nummer tre (efter "causality" och "directness"), står för en berättelses förmåga att få läsaren att (låtsas) tro sig vara direkt underrättad om ett singulärt händelseförlopp. Den ska vara bunden till vissa lingvistiska strategier. Till skillnad från de flesta avstår alltså Rossholm från att spekulera kring narrativa händelser utan att samtidigt bry sig om den köttliga läsaren – där sådana teoretiker som Monika Fludernik rör sig i semantiska cirklar, utvecklar han ett stringent resonemang i berättelsens pragmatik. Han begränsar sig dessutom till språket och dess egenheter, något som inte alls är självklart numera, som man blir påmind om på många ställen i boken.

Lars-Åke Skalins imponerande "Telling a Story. Reflections on Fictional and Non-Fictional Narratives", mer ett bokskelett än en artikel, bjuder in läsaren på liknande tankebanor. Skalin skyr definitioner och söker sig hellre till det wittgensteinska redskapet "language-games". En av huvudfrågorna som han mot denna bakgrund ställer är vad "fictional narratives" vanligtvis gör med oss som läsare – och vice versa. Stundom glider han över till utläggningar om "literariness" istället, men han är alltid mån om att upprätthålla distinktionerna. Genom att förtydliga att en berättelse inte är ett objekt ute i världen, som många verkar tro, utan ett intentionellt

objekt i mottagarens *Lebenswelt*, spinner han med sådana begrepp som "shared attention" eller "attitude" vidare på de fenomenologiska trådarna i tjeckiskstrukturalistisk poetik. Men han hänvisar även till otaliga andra traditioner, däribland lingvisten Benveniste. Bredden är enorm och den pedagogiska stilen för tankarna till Käte Hamburger.

En annan suverän författare som balanserar mellan "fictionality" och "literariness", och som i hög grad använder sig av formalistiska och strukturalistiska tankegångar, är Marina Grishakova. I "Literariness, Fictionality, and the Theory of Possible Worlds" påtalar hon delvis västvärldens, och därmed också världsstjärnornas, ignorans gentemot vad formalisterna och framför allt de tjeckiska strukturalisterna egentligen menade ifråga om litteraturens immanens respektive öppenhet – både synkroniskt och diakroniskt sett –; delvis gör hon ett försök att reparera de betydande skadorna. I viss samklang med till exempel Jan Mukařovský förespråkar hon dynamiska, om än alltid (tids)bestämda, definitioner av "literariness" och "fictionality", och visar hur båda bör förstås som gradfrågor snarare än som kategoriska bestämmelser.

Grishakovas förhållandevis starka krav på flexibilitet placerar henne i vissa avseenden nära de tendenser i nutida narratologi som kritiseras i bokens kanske mest polemiska artikel, Tom Kindts "Back to Classical Narratology". Kindt angriper "the narrative turn", berättarteorin som för något decennium sedan bröt sig loss från det litterära, och till och med det generellt språkliga, och började genomtränga allt tänkbart, från klassisk film till potatissättning. Som konsekvens av "the narrative turn" började teoretikerna, däribland många av dagens världsstjärnor, hävda att det både är lämpligt och önskvärt att dra alla dessa "berättelser" över en kam, och sökte sig så småningom till kognitionsvetenskaperna i hopp om att där hitta ett passande metaspråk. Nu förespråkar de inte sällan, med David Herman som förebild, en korsbefruktning i motsatt riktning, där analyser av litterära berättelser ska bidra till vår generella förståelse av mänskligt psyke – en målsättning som kuriöst nog motsvarar precis det som narratologi alltid har gjort. Kindt har valt att rikta sin kritik mot den olyckliga gränsupplösning mellan narratologi och allmän tolkningsteori som "the narrative turn" har gjort sig skyldig till, och gör en utmärkt poäng när han, med stöd hos Peter Lamarque, påpekar att "narrative and narrativity do not always play a central role whenever they appear or can be identified".

De polemiska undertonerna i Erik van Ooijens artikel "The Affluence of Literature" tar oss slutligen tillbaka till "literariness", kategorin som lidit mest på sistone. Med hjälp av bland annat Barthes, Genettes och Lukács texter, som alla på ett eller annat sätt berör det litterära berättandets ekonomi, underminerar van Ooijen implicit en av dagens mest spridda definitioner av "narrative" och därmed också "narrativity", nämligen James Phelans "somebody telling somebody else on some occasion and for some purpose(s) that something happened". Utan att motsäga det slags pragmatik som styr resonemanget i till exempel Rossholms artikel markerar så van Ooijen att den litterära berättelsen inte låter sig jämföras med direkt kommunikation. Mer specifikt påvisar han att en litterär berättelse blir omöjlig utan en inneboende konflikt mellan å ena sidan den "economy of point" som är typisk för muntligt berättande, och å andra sidan mängder av irrelevant – ja, "literariness".

Inledningsvis konstaterades att *Narrativity, Fictionality, and Literariness* gjorde det svårt för en att hoppa över sidor eller stycken. Ännu svårare skulle det vara att – inom ramen för en läsbar recension – göra *Narrativity, Fictionality, and Literariness* rättvisa och redogöra för alla dess kapitel. Urvalet ovan baseras som alltid på recensentens egna forskningsintressen, samt på en särskild betoning av det polemiska i boken. I lika stor utsträckning som de ovan nämnda har dock författarna Pekka Tammi och Per Krogh Hansen (med huvudfokus på "narrativity"), Jakob Lothe och J. Alexander Bareis (med huvudfokus på "fictionality"), Ulrica Skagert och Sten Wistrand (med huvudfokus på "literariness") bidragit till att man vill avsluta med att precisera sig: *Narrativity, Fictionality, and Literariness* läses med fördel av *alla* litteraturvetare.

Anežka Kuzmičová

Litteratur som livskunskap. Tvärvetenskapliga perspektiv på personlighetsutvecklande läsning. Red. Skans Kersti Nilsson & Torsten Pettersson. Högskolan i Borås. Borås 2009.

Frågan om den skönlitterära läsningens nytta och funktion har allt oftare dykt upp på dagordningen. Medan provokativa och tankeväckande böcker som John Careys *What Good Are the Arts?* (2005) orsakat rabalder utomlands har vi dock i Sverige mest fått hålla oss med relativt beskedliga essäer

som de i Carl-Göran Ekerwalds *Läs inmantill och bli en annan. Om skönlitteraturens nytthet* (2006). På senare år har dock även svenska forskare på allvar börjat befatta sig med frågan. Förutom två böcker med snarlika titlar inriktade på hur man legitimerar läsningen av skönlitteratur i skolan, Magnus Perssons *Varför läsa litteratur? Om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen* (2007) och den av Lena Kåreland redigerade *Läsa bör man...? Den skönlitterära texten i skola och läraryrkesutbildning* (2009), har nyligen också mer tvärvetenskapliga ansatser kunnat anas. Det främsta exemplet torde vara Skans Kersti Nilssons och Torsten Petterssons korta antologi *Litteratur som livskunskap. Tvärvetenskapliga perspektiv på personlighetsutvecklande läsning*, ett resultat av ett symposium i Borås hösten 2008 med samma namn.

Redan antologins långa undertitel avslöjar vad det handlar om. Här trängs i själva verket anföranden och korta texter av forskare från så vitt skilda discipliner som biblioteks- och informationsvetenskap (Skans Kersti Nilsson), teologi (Carl Reinhold Bråkenhielm, Inger Eriksson, Owe Wikström), psykologi och psykiatri (Johan Cullberg, Juhani Ihanus, Dan Stiwne) med läkare och medicinare (Georg Klein, Christer Petersson) samt en ansevärd grupp litteraturforskare (Lena Kåreland, Merete Mazzarella, Anders Palm, Margareta Pettersson, Anders Pettersson, Torsten Pettersson, Lisbeth Stenberg).

Förutom ett kort förord och presentationer av medarbetarna innehåller den drygt hundrasidiga volymen (som också är tänkt att finnas i digital form på <http://hdl.handle.net/2320/1816>) sjuutton korta bidrag, vanligen på endast tre eller fyra sidor. Skriften är indelad i tre avdelningar: (1) Historiska och teoretiska utgångspunkter, (2) Möten med litteraturen, och (3) Litteraturens roll inom skolan, biblioteken och högskolan. I samtliga myllrar det av förslag på framtida forskningsmöjligheter och av anekdoter från användningen av skönlitteratur inom en rad områden, ofta i form av personliga berättelser som lyckas fånga flera av de konkreta betydelse och möjligheter litteraturläsningen kan ha för den enskilde individen.

Antologins stora styrka är dessvärre också dess svaghet. Med den bredd som uppvisas finns här gott om olika perspektiv på ämnet (och i många fall matnyttiga litteraturlistor för den som vill söka sig vidare), men bidragen är också ganska ojämna och ofta lite för korta för att hinna ge mer än några smakprov och glimtar av den ofta fascinerande